

Zofia Duniewska*

 <https://orcid.org/0000-0003-1446-5039>

GODNOŚĆ, ŻYCIE I ZDROWIE CZŁOWIEKA – MIĘDZY WIELOZNACZNOŚCIĄ A JEDNOZNACZNOŚCIĄ

Streszczenie. Godność człowieka, życie i zdrowie ludzkie to rudymenarne, najdonioślejsze dla człowieka, nieodłącznie związane ze sobą pojęcia. Ustalenie ich rozległego zakresu znaczeniowego skłania do szczególnej uwagi, zadumy, refleksji i rozważań. Pojęcia te budzą od stuleci duże zainteresowanie przedstawicieli różnych nauk. Celem artykułu jest przybliżenie, jak bogate treści widziane są w tych pojęciach i jakie niesie to za sobą konsekwencje. Specyfika tych pojęć sprawia, że są one różnie definiowane. Nie są one jednoznaczne. W ich wieloznaczności można dostrzegać zalety i wady. Może ona wpłynąć na wzbogacenie ich zakresu pojęciowego, może też niestety prowadzić do zatracenia wagi i istoty treści zawartych w tych pojęciach. Ich odmienne ujęcia wywołują dyskusje i spory, inspirują do pogłębiania i porządkowania wiedzy tak istotnej w praktycznym jej zastosowaniu. Ważne jest, by treści przypisywane tym pojęciom służyły człowiekowi i wspólnotom ludzkim, przyczyniając się do poszanowania i rzeczywistej ochrony tak fundamentalnych dla jednostki oraz wspólnoty wartości i dóbr.

Słowa kluczowe: godność, życie i zdrowie człowieka, znaczenie pojęć, prawo administracyjne

HUMAN DIGNITY, LIFE AND HEALTH – BETWEEN AMBIGUITY AND UNAMBIGUITY

Abstract. Human dignity, life and health are rudimentary and the most important for man, inseparably related concepts. Determining their extensive semantic boundaries encourages special attention, reflection and consideration. These concepts have been of great interest to representatives of various sciences for centuries. The aim of the article is to bring closer how rich content is seen in these concepts and what consequences it brings. The specificity of these terms means that they are defined differently. They are not unambiguous concepts. In their ambiguity one can see advantages and disadvantages. It may enrich their conceptual scope, and unfortunately it may also lead to the loss of weight and the essence of the content contained in these concepts. Their different understandings provoke discussions and disputes, inspire to deepen and organize knowledge so important in its practical application. It is important that the content attributed to these concepts be at the service of man and human communities, contributing to respect for and effective protection of values and goods so fundamental to the individual and to the community.

Keywords: human dignity, human life and health, meaning of terms, administrative law

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, zduniewska@wpia.uni.lodz.pl

1. UWAGI OGÓLNE

Godność, życie i zdrowie to fundamentalne pojęcia. Są one łączone zazwyczaj z człowieczeństwem oraz związaną z nim zasadą humanitaryzmu. Wyrazy: „godność”, „życie” i „zdrowie” – zaczerpnięte z języka etnicznego – *prima facie* zrozumiałe dla wszystkich, kryją w sobie element wzniosłości, bogactwo treści i myśli. Pełniejsze objaśnienie ich znaczenia leksykalnego wymaga zwykle dopełnienia konkretyzującego. Specyfika tych pojęć, niepoddających się ścisłym, uniwersalnym i ponadczasowym definicjom sprawia, że proponowane definicje różnią się między sobą. Odkodowanie treści i zakresu znaczeniowego tych pojęć, przy wykorzystaniu zwłaszcza metody dogmatycznej, podyktowane jest wieloma czynnikami. Nie jest łatwe sformułowanie ich poprawnej formalnie i merytorycznie definicji przedstawiającej w sposób koherentny i adekwatny ukryte w nich znaczenia. Odczuwalna już intuicyjnie powaga tych pojęć spowodowała, że są one przedmiotem analizy zwłaszcza przedstawicieli: teologii, antropologii, filozofii, etyki, psychologii, socjologii, a także nauk prawnych. Przy mnogości treści zawartych w tych pojęciach, zdeterminowanej otaczającymi je realiami i zainteresowaniami definiującego, dookreślenie ich dokonywane jest często w sposób przybliżony, częściowy i kontekstowy. Godność, życie i zdrowie człowieka to kluczowe, relewantne prawnie wartości i dobra niematerialne. Obowiązkiem władz publicznych jest zapewnienie najpełniejszych gwarancji ich poszanowania i ochrony wyznaczonej prawem, m.in. prawem administracyjnym. Specyfika jego regulacji, będących w znacznej mierze swoistym przedłużeniem i konkretyzacją wielu unormowań rangi konstytucyjnej, w tym jego rozległy zakres przedmiotowy, powodują, że kwestie poszanowania i troski o godność człowieka, jego życie i zdrowie uwzględnione zostały – *explicite* bądź *implicite* – w setkach unormowań prawnych ujętych we wszystkich działach tego prawa.

2. GODNOŚĆ CZŁOWIEKA

Zdefiniowanie pojęć: „godność człowieka”, „godność osoby ludzkiej”, „godność istoty ludzkiej” jest trudnym, choć koniecznym do wypełnienia zadaniem. Niejasności nasuwają się już przy objaśnieniu znaczenia leksykalnego wyrazu „godność”. W słowniku języka polskiego „godność” identyfikowana jest z poczuciem świadomości własnej wartości, szacunkiem dla samego siebie, honorem bądź dumą, ale także z szacownym stanowiskiem, urzędem, funkcją bądź nazwiskiem (Doroszewski 1960, 1210). Przywołane wyżej objaśnienia nie oddają w pełni treści zawartych w wyrazie „godność”. Kontrowersje pojawiają się także przy uściśleniu i rozróżnieniu pojęć: „człowiek”, „osoba” i „istota ludzka” (szerzej Nawrot 2004). Godność człowieka jest niejednakowo postrzegana (m.in. jako wartość, przymiot, prawo, norma,

zasada). Można ją rozpatrywać statycznie lub dynamicznie. Wynika to m.in. z odmienności podejścia teoriopoznawczego, różnorodności perspektyw i aspektów eksploracyjnych (szerzej Granat 2014)¹. Godność ta jawi się jako swoista jedność w wielowymiarowości. Z perspektywy filozoficznej, ze względu na sposób ugruntowania godności człowieka zestawianej z prawami człowieka, M. Piechowiak wyróżnia cztery zasadnicze typy godności. Pierwsza to godność osobowa, ugruntowana w samym byciu człowiekiem, będąca źródłem jego praw i wolności. Jest ona warunkiem możliwości nabycia innych typów godności. Druga to godność osobowościowa (określana też niekiedy godnością własną), ugruntowana w działaniach jej podmiotu, związana z doskonałością moralną i godziwym postępowaniem, nabywana lub tracona. Trzeci typ godności to godność ugruntowana w okolicznościach/warunkach życia. Mogą to być warunki zewnętrzne, stwarzane poprzez działania innych osób oraz warunki podmiotowe pozwalające np. na wolne i rozumne działanie człowieka. M. Piechowiak dostrzega też możliwość wyróżnienia jeszcze godności osobistej pojmowanej jako dobre imię, którą można uznać za szczególny przykład godności ugruntowanej w warunkach życia. Jest ona związana z posiadaniem w jakimś stopniu godności osobowościowej (szerzej Piechowiak 1999, 343–351).

Idea przyrodzonej godności człowieka, jednostkowego a zarazem społecznego bytu, znajdująca swoje źródło i wyraz w duchowo-religijnym i moralnym dziedzictwie, pojawiła się w odległym czasie, głównie w europejskim kręgu cywilizacyjnym. Znacznie później godność ta pojawiła się w prawie stanowionym. Przyjmuje się, że państwo poprzez ustanawianie regulacje prawne przyznaje określone prawa i wolności osobie ludzkiej, uznając i chroniąc w ten sposób jej przyrodzoną godność. Znamienne jest, że zainteresowanie prawodawców godnością ludzką uaktywniło się zwłaszcza w wyniku masowej zagłady i barbarzyństwa uwidocznionych podczas II wojny światowej. Dopiero wraz z upływem lat widoczne było postrzeganie tej godności w szerszym znaczeniu, do czego przyczyniła się istotnie Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. W jej następstwie uznanie i poszanowanie godności człowieka znalazło swoje odzwierciedlenie w wielu aktach prawa krajowego i międzynarodowego. Prymat godności człowieka doceniono też w prawie Unii Europejskiej, w którym ochronie tej godności nadano charakter bezwarunkowy. Zasada ochrony tej godności jest zaliczana do unijnych zasad ogólnych (szerzej Bosek 2008; Wiśniewski 2012).

W Polsce wyrażenie „przyrodzona godność człowieka” zostało użyte (po raz pierwszy w polskich ustawach zasadniczych) w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.², najpierw w preambule, a następnie w jej art. 30. Inauguruje on, nie

¹ Koncentrując się na płaszczyznach w dyskursach o godności, M. Piechowiak wskazuje na trzy płaszczyzny: „płaszczyznę wyrażen językowych, na której znajduje się nazwa «godność»; płaszczyznę znaczeń, na której znajduje się pojęcie godności; oraz płaszczyznę przedmiotową, na której znajduje się godność” (Piechowiak 2022, 17).

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.); dalej: Konstytucja RP.

przypadkiem, rozdział poświęcony wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela. Zgodnie z tym przepisem przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona są obowiązkiem władz publicznych. W piśmiennictwie podnosi się, że godność ta, stanowiąca „kamień węgielny systemu prawa” (Granat 2014, 3), mająca absolutny charakter, buduje fundament państwa prawnego, chroniąc człowieka przed depersonifikacją prowadzącą do przekształcenia go w przedmiot aktywności władz publicznych. Jest ona najwyższym celem prawa, przewodnią zasadą konstytucyjną ustroju państwowego, pierwszą i nienaruszalną wartością wytyczającą kierunek wykładni prawa w duchu poszanowania godności osoby ludzkiej i prymatu człowieczeństwa (podobnie Complak 1998, 49). Przyrodzona godność człowieka jest uznawana też za fundamentalną, uniwersalną i nadrzędną wartość, czy jak twierdzi F.J. Mazurek, „wartość wartości” (Mazurek 2001, 17)³. Nawiązując do proponowanych ujęć tej godności, K. Complak definiuje ją jako ogół „niepowtarzalnych przymiotów istoty ludzkiej, odróżniających ją od świata zwierzęcego i roślinnego, w tym od tak zwanej martwej natury” (Complak 2017, 239). Godność ta nie została wykreowana mocą przywołanego wyżej art. 30. Ma ona charakter pierwotny, przed- i ponadpozytywnoprawny, nieredukowalny, niestopniowalny, związany integralnie z bytem i przymiotami wynikającymi z natury każdej osoby ludzkiej. Ustrojodawca potwierdził istnienie tej godności i jej doniosłość. Przyrodzona godność, dana i zadana, spaja dumę i pokorę człowieka – doskonałości w swej niedoskonałości – „uprawnia”, ale też „zobowiązuje”. Zakaz czynienia wszystkiego, co mogłoby zdeptać tę godność, adresowany jest do wszystkich i ma wymiar kategoriyczny, natomiast bezwzględny obowiązek jej poszanowania i ochrony spoczywa na władzy publicznej, w tym administracji publicznej. Przyrodzona godność ludzka, godność osobowa, określana też godnością atrybutową bądź ontyczną, wynika z samego faktu przynależności do rodzaju ludzkiego, bycia tylko i aż człowiekiem. Jest ona przypisana istocie rozumnej obdarzonej sumieniem, która jest celem samym w sobie – człowiekowi stanowiącemu o sobie, obdarowanemu fenomenem człowieczeństwa (różnie pojmowanym), zajmującemu zaszczytne miejsce w świecie istot żywych. Taka godność, niemierzalna innymi wartościami, nie ma ceny. Przywołując znany pogląd I. Kanta „w państwie celów wszystko ma albo jakąś cenę, albo godność. To, co ma cenę, można zastąpić także przez coś innego, jako jego równoważnik, co zaś wszelką cenę przewyższa, a więc nie dopuszcza żadnego równoważnika, posiada godność” (Kant 1971, 70). Godności tej, potwierdzającej podmiotowość człowieka i zakazującej degradowania go do roli przedmiotu, przypisuje się liczne właściwości. Jest ona nienaruszalna, niezbywalna, transcendentna, niestopniowalna, równa, bezcenna, niepodzielna, niezależna od pochodzenia, narodowości,

³ Warto dodać, że godność odnoszona jest nierzadko do szeroko ujmowanych istot żywych, np. zwierząt czy roślin, szerzej Chmielarz-Grochał, Sułkowski 2021; Kowalska 2022.

rasy, wieku, stanu zdrowia czy cech charakteru. Każdy – wolny i równy w swych prawach – bogaty i biedny, zdrowy i chory, osoba o krystalicznym charakterze czy seryjny morderca obdarzony jest godnością osoby, będącą immanentną cechą człowieka – nie do zdobycia ani utraty – doniosłą prawnie przez całe jego życie, a nawet po jego śmierci⁴.

Godność człowieka, przy zachowaniu jego biologicznej, psychicznej, społecznej i kulturowej natury jednoczy ludzi wokół przynależnego im człowieczeństwa i dążenia do wspólnego dobra. Godność ta jest uznawana, obok dobra wspólnego, za nadrzędną wartość konstytucyjną. Zdaniem M. Piechowiaka „można postawić tezę o współzależności koncepcji dobra wspólnego i koncepcji godności – pojmowanie dobra wspólnego współdeterminuje pojmowanie godności, a pojmowanie godności współdeterminuje pojmowanie dobra wspólnego” (Piechowiak 2012, 352). Ten też autor uznaje, że „fundamentem dobra wspólnego jest człowiek zmierzający do osobowego rozwoju, mówiąc tradycyjnie do szczęścia ze swoimi przyrodzonymi prawami jako podstawowymi warunkami takiego rozwoju, a państwo ma przyjąć taki, a nie inny kształt ze względu na człowieka i jego prawa” (Piechowiak 2007, 88). Podobny pogląd wyraża S. Fundowicz, zauważając, że „prymat suwerenności osoby jest związany z samym celem istnienia państwa i racją bytu społeczeństwa, jakim jest tzw. dobro wspólne” i dalej, że administracja publiczna „w granicach wyznaczonych przez państwo prawa realizuje dobro wspólne przez poszanowanie i ochronę godności człowieka” (Fundowicz 2003, 101, 107). Uznanie tej godności za absolutną wartość daje podstawy, według F.J. Mazurka, do ukazania szczególnej relacji pomiędzy człowiekiem i państwem:

Człowiek nie jest dla państwa, lecz państwo dla człowieka. Państwo nie jest celem samym w sobie, lecz ma charakter instrumentalny, pomocniczy wobec swoich obywateli. Tak rozumiana osoba ludzka, która jest podmiotem, twórcą i celem wszystkich instytucji społecznych leży u podstaw koncepcji państwa subsydiarnego, pomocniczego. (Mazurek 1993, 270)

Z punktu widzenia należytego przedstawienia w Konstytucji RP pewnych idei, zdaniem M. Piechowiaka, można twierdzić, że ustrojodawca posłużył się w art. 30 „wyrażeniem «godność» dla wyrażenia idei służebnej roli państwa wobec jednostki” (Piechowiak 2022, 28). Zbliżone zapatrywanie prezentuje M. Zdyb, twierdząc: „Państwo i jego aparat nie istnieją same dla siebie. Ma ono służyć człowiekowi, który jest wartością samą w sobie. Centralnym zadaniem państwa jest zabezpieczenie godności człowieka, którą należy ujmować w kategoriach uniwersalnych i wykraczających poza płaszczyznę prawa pozytywnego” (Zdyb 2017, 16).

⁴ Do godności należnej zmarłemu odwołano się np. wprost w art. 10 ust. 2a, 5 i 5a ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzu i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1947) oraz w art. 28 ust. 7 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 633). W tej też ustawie w art. 28 ust. 1 przywołano godność należną osobie zmarłej. Kwestia poszanowania godności osoby zmarłej budziła zainteresowanie w doktrynie prawa (zob. np. Kowalski 2012).

W doktrynie wskazuje się też na budzącą kontrowersje i wywołującą doniosłe konsekwencje prawne, autonomiczną i heteronomiczną godność człowieka. W pierwszym sposobie pojmowania godności, tzw. wartości ludzkiego życia, godność postrzegana jest jako całkowicie

niezależna od warunków społecznych w których ludzie wiodą swoje życie (...). Drugi sposób pojmowania godności zakłada, że wartość ludzkiego życia jest zależna od warunków społecznych, w których ludzie wiodą swoje życie. W konsekwencji przyjmuje się, że istnieją warunki społeczne, w których ludzie tracą swą godność jako przypadkową cechę istoty ludzkiej. (Pulka 2018, 594)

Jak już wspomniano, obok przyrodzonej godności człowieka wymienia się zwykle godność osobistą. Jest ona również objęta ochroną prawną, w tym rangi konstytucyjnej. Godność osobista, będąca przejawem godności osobowej, jest dobrem osobistym. Ta względna godność (można ją mieć, ale też można ją utracić) – związana z godnością osobowościową, niekiedy z nią utożsamiana – łączona jest na gruncie prawa cywilnego z czcią wewnętrzną, poczuciem własnej wartości, honorem, dumą. Obok czci wewnętrznej wymienia się część zewnętrzną, pojmowaną jako dobre imię, szacunek, pozytywne wyobrażenie otoczenia o danej osobie. Prawo każdego do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz o decydowaniu o swoim życiu osobistym wyrażone jest *explicite* w art. 47 Konstytucji RP.

Wyraz „godność” występuje niejednokrotnie w tekstach aktów prawnych, w tym najczęściej w unormowaniach zaliczanych do prawa administracyjnego, przy czym nie jest on tak samo rozumiany. Jest on zestawiany nie tylko bezpośrednio z człowiekiem, ale także np. z urzędem, funkcją publiczną, zawodem czy mundurem (szerzej Duniewska 2005). Niewątpliwie jednak wśród wielu prawnych ujęć kardynalne miejsce zajmuje godność przypisana wprost człowiekowi, nierzadko dopełniana poprzez dodanie określonej kategorii osób, np. godność: ucznia, mieszkańca domu pomocy społecznej, pacjenta, w tym pacjenta chorego psychicznie⁵.

3. ŻYCIE I ZDROWIE CZŁOWIEKA

Wyraz „życie” (odnoszony nie tylko do istoty ludzkiej), z pozoru znany każdemu, niekiedy zastępowany takimi określeniami jak np. „egzystencja”, „istnienie”, „bytowanie” nie jest jednoznaczny i nie poddaje się wyczerpującej definicji. Pytanie o życie i jego istotę nurtuje człowieka od niepamiętnych czasów. Jak twierdzi T.L. Williams: „Życie jest pytaniem pozbawionym odpowiedzi, ale pozwólcie nam wierzyć w godność i ważność tego pytania” (Glensk, Glensk 1996, 342).

⁵ Szerzej o godności ludzkiej w świetle prawa administracyjnego – Lipowicz 2012.

Zawiłość i różnorodność zjawiska życia wymaga wielowątkowego spojrzenia na liczne jego komponenty. Żadna definicja nie jest w stanie objąć ich w pełni. Z reguły wyjaśnienie życia dokonywane jest przy wzięciu pod uwagę kontekstu i zwrotów językowych, w jakich wyraz ten został użyty z zamiarem nadania mu określonego znaczenia. W słownikowym ujęciu wyraz „życie” może oznaczać „zespół specyficznych procesów fizykochemicznych, istnienie, egzystencję bytowanie, działanie w określonych warunkach, energię lub żywotność” (Doroszewski 1968, 1462–1467). W doktrynie prawa i w unormowaniach prawnych trudno znaleźć definicję samego terminu „życie”, choć tak jak „godność” jest to termin prawny i prawniczy. Znacznie więcej uwagi poświęcono doprecyzowaniu treści zawartej w takich wyrażeniach jak np.: „życie prywatne”, „życie rodzinne” czy „życie publiczne”. Życie człowieka, w jego rozległym rozumieniu (w tym jego zdrowie), jest brane pod uwagę (wprost bądź nie wprost) w całym prawie administracyjnym (szerzej Tykwińska-Rutkowska 2014). Podstawową racją tego prawa jest służyć człowiekowi i społecznościom ludzkim. Nie chodzi tu tylko o życie postrzegane jako przejaw procesu biologicznego. Człowiek nie żyje po to, by być, ale bytuje po to, by żyć – żyć w warunkach odpowiadających jego godności. Kwestia biologicznego życia człowieka, jego rozpoczęcie i zakończenie (szerzej o początku i kresie życia ludzkiego Chyrowicz 2018, 111–232; Troszkiewicz 1995) ma tu jednak decydujące znaczenie. Rewolucyjny wręcz postęp nauk biologicznych i medycznych, wspomagany przełomowymi technologiami i innowacjami, przy nasilającym się procesie dehumanizacji nauk medycznych, a także dehumanizacji człowieka stwarzają nowe szanse, ale też niosą za sobą poważne zagrożenia. Prowadzą one, jak zauważa R. Spaemann, do coraz większego rozchodzenia się

dwóch dóbr prawnych – godności człowieka i życia człowieka. Z jednej strony pojęcie godności człowieka stosowane jest prawie bez ograniczeń, tak że ograniczenie, z którym spotyka się człowiek jawi się jako atak na jego godność, z drugiej strony najbardziej podstawowe dobro prawne, w którym konkretyzuje się godność człowieka, czyli życie, jest coraz częściej poddawane utylitarystycznemu rachunkowi. (Spaemann 2007, X)

Życie człowieka uznawane za substrat godności osobowej stanowi punkt wyjścia i fundament niezbędny do wszystkiego, co niosą za sobą koleje ludzkiego losu. W szczególności, co trafnie podnosi A. Rabięga, życie, podobnie, jak zdrowie, „jak twierdził grecki filozof Platon – «najpierwsze dobro» i jego ochrona stanowią dla człowieka warunek *sine qua non* do korzystania ze wszystkich praw i wolności” (Rabięga 2009, 12). Trzeba żyć, żeby czynić z nich użytek. Bez życia, tak kruchego i tak łatwego do utraty (także odebrania, co obecnie potwierdza choćby okrucieństwo Rosji w wojnie w Ukrainie) wszelkie prawa i wolności tracą swe znaczenie. Ranga życia sprawia, że prawo do życia jest najbardziej rudymmentarnym, choć nie absolutnym prawem każdego człowieka. Prawna ochrona życia musi zajmować pozycję priorytetową. Zgodnie z art. 38 Konstytucji RP, stanowiącym swego rodzaju konsekwencję jej art. 30, Rzeczpospolita

Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę do życia. Regulacje prawne i działające na ich podstawie podmioty władzy nie zapewnią rzecz jasna życia ani zdrowia człowieka. Są one bezsilne wobec nieuniknionej śmierci oraz nieuchronnego ryzyka choroby. Muszą one jednak chronić życie ludzkie przed możliwymi do wyeliminowania bądź zmniejszenia zagrożeniami. Ochrona życia człowieka nie ogranicza się jedynie do kwestii ochrony zdrowia. Obejmuje ona znacznie rozleglejszy wachlarz działań związanych z szeroko pojmowanym bezpieczeństwem życia ludzkiego.

Również pojęcie „zdrowie”, w swej rozbudowanej formule, nie jest jednoznacznie rozumiane. Treści nadawane temu pojęciu, kształtowane od wieków, odbiegają od siebie. W leksykograficznym ujęciu zdrowie określane jest jako „stan żywego organizmu, w którym wszystkie funkcje przebiegają prawidłowo; dobre samopoczucie fizyczne i psychiczne” (Doroszewski 1968, 985). Wartość zdrowia ceniona jest powszechnie (choć nierzadko dopiero w przypadku jego utraty). Mimo podejmowanych wielokrotnie m.in. przez lekarzy, filozofów, socjologów, psychologów i prawników prób wyjaśniania zjawiska zdrowia nie można przywołać definicji, która byłaby uznana za ponadczasową i uniwersalną. Choć wydaje się, że każdy wie, czym jest zdrowie, to bliższe przyjrzenie się, co mieści się w tym pojęciu, ujawnia jego złożoność i względność. W piśmiennictwie od stuleci proponowano setki definicji zdrowia. Objasnienia, czym jest zdrowie, formułowano w różnym czasie, przy przeobrażających się realiach, na odmiennych płaszczyznach i w rozmaitych perspektywach (szerzej o pojmowaniu zdrowia w perspektywie historycznej i antropologicznej – Malinowski 2014). To powoduje, że zdrowie rozumiane jest m.in. jako brak choroby i cierpienia czy stan harmonii i równowagi organizmu (szerzej Sygit 2017, 21–23), ale też np. jako: „«norma gatunkowa», «funkcjonowanie organizmu», «zdolność akceptacyjna» czy «dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny»” (Domaradzki 2013, 6–7). Zawilość tkwiąca w pojęciu „zdrowie” implikowana jest zwłaszcza mnogością składających się na zdrowie komponentów. Biorąc pod uwagę przyznawany im priorytet, wyróżniane są: definicje biologiczne, funkcjonalne i biologiczno-funkcjonalne, ale również definicje: obiektywizujące i subiektywizujące, realistyczne i nominalistyczne, naturalistyczne i normatywne, pozytywne i negatywne oraz atrybutowe i relacyjne (szerzej Domaradzki 2013, 11–21).

Przywoływaną do dzisiaj, pozytywną i holistyczną definicję zdrowia, będącą przykładem wyróżnionych wcześniej definicji biologiczno-funkcjonalnych, akcentujących aspekt subiektywny, sformułowano w 1946 r. w preambule Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia. Przyjęto w niej, że zdrowie jest stanem zupełnej pomyślności fizycznej, umysłowej i społecznej, a nie jedynie brakiem choroby lub ułomności. To nośne ujęcie, na pozór atrakcyjne dla człowieka, ukierunkowane na jego systemowe postrzeganie, przewiduje „optymistycznie” zakreśloną, rozległą wizję zdrowia w sposób bardzo szeroki i ogólnikowy, trudny jednak do wiarygodnego pomiaru. W efekcie można obawiać się, czy przy takim

podejściu w rzeczywistości możliwe jest osiągnięcie tak rozumianego dobrostanu zdrowotnego. W doktrynie podnosi się, że plusem tej definicji jest osadzenie zdrowia w szerszym kontekście społecznym i powiązanie go z wartościami i normami kulturowymi. Jednocześnie zauważa się, że żadna inna definicja zdrowia nie została poddana tak dużej fali krytyki ze względu m.in. na jej statyczne ujęcie, utopijny i iluzoryczny charakter, trudności z jej zrozumieniem (szerzej Doma radzki 2013, 18–20).

Zdrowie człowieka jest fundamentalnym, naturalnym dobrem osobistym. Jest ono poddane różnym zależnym i niezależnym od człowieka determinantom. Jak już sygnalizowano, unormowania prawne nie zagwarantują człowiekowi zdrowia. Każdy jednak, w myśl art. 68 ust. 1 Konstytucji RP, ma prawo do jego ochrony. Prawo do zdrowia – zaliczane do drugiej generacji praw człowieka – „pozostaje w istotnej interakcji z prawem do życia, należącym do grupy praw pierwszej generacji” (Jasudowicz 2005, 419).

Zdrowie człowieka może być widziane jako element zdrowia publicznego. Najczęściej jednak formułowane są jego inne, odbiegające od intuicyjnego ich wyobrażenia i klasycznej formuły definicje. Jest to pojęcie wieloznaczne, co potwierdzają już jego definicje legalne⁶ oraz bogate piśmiennictwo poświęcone problematyce zdrowia publicznego (zob. np. Włodarczyk 2007; Sygit 2017; Dercz 2020). Szeroko pojmowana ochrona zdrowia uwzględniana jest w licznych unormowaniach prawa administracyjnego (szerzej Wegner-Kowalska 2005).

4. PODSUMOWANIE

Przybliżone powyżej znaczenia przypisywane pojęciom: godność człowieka, życie i zdrowie człowieka unaocznilo, jak odmiennie są one postrzegane. Bez wątplenia specyfika tych pojęć sprawia, że nie jest łatwo sformułować ich jasną, spójną i wyczerpującą definicję. Rola tych pojęć, łączona z jednostkowymi i społecznymi konsekwencjami, związanymi z nadawanymi im znaczeniami jest ogromna. To powoduje, że kwestia ich uściślenia nabiera szczególnej wagi. Ukazywane w nich treści w części pozostają niezmiennie, w części – w toku rozwoju naukowego, doświadczeń praktyki i zmieniającej się rzeczywistości – podlegają przeobrażeniom. Dyskusje wokół tych pojęć toczą się w doktrynie od lat na rozmaitych polach eksploracji, przy akcentowaniu odmiennych wątków i przyjmowaniu wielorakich preferencji i punktów odniesienia. Są to uznawane za *sui generis* otwarte, konwencjonalne, często kontekstualne, trudne do operacjonalizacji pojęcia o charakterze interdyscyplinarnym. Budzą one zainteresowanie przedstawicieli

⁶ Por. art. 2 pkt 35 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1657 ze zm.) z art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o zdrowiu publicznym (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1608).

różnych dyscyplin nauki, nie tylko nauk prawnych, co pozwala na ich szerokie i wieloaspektowe ujęcie. Prawo nie działa w próżni, ważne jest, by konstruując na gruncie prawnym definicje tych pojęć, integrowano wszelki dorobek naukowy służący znalezieniu optymalnego ich znaczenia.

Każde z tych pojęć było wyjaśniane w licznych, często odbiegających od siebie definicjach. Nie są to pojęcia jednoznaczne. Ich wieloznaczność może być ożywcza i twórcza, wzbogacająca treści objęte tymi pojęciami, może jednak także wpływać na ich zubożenie. Właściwe ustalenie znaczenia tych pojęć wymaga, przy zachowaniu szacunku do rzeczywistości, ukierunkowania na dobro usytuowanego w centrum uwagi człowieka. Trudno troszczyć się o godność, życie i zdrowie człowieka, jeśli nie uściśli się, jak należy je rozumieć. Znalezienie optymalnego i klarownego ich znaczenia jest niezbędnym krokiem do nadania należytej im wartości, odpowiadającej współczesnym realiom i potrzebom społecznym. Poszanowanie i ochrona godności, życia i zdrowia człowieka, tak doniosłych, relewantnych prawnie dóbr nie może bazować na niejasnościach, uroczystych deklaracjach, pustych frazesach czy chwytliwych hasłach. Musi znajdować oparcie w wyraźnych ustaleniach identyfikujących w sposób możliwie jednoznaczny treści kryjące się w tych pojęciach. Utoruje to drogę do koniecznej i skutecznej aktywności prawodawcy i innych podmiotów władzy, znajdującej swoje wymierne odzwierciedlenie w działaniach – pożądanym i oczekiwanych – przez każdego człowieka i budowanych przez ludzi wspólnot, służąc ich dobru i słuszości.

BIBLIOGRAFIA

- Bosek, Leszek. 2008. „Ochrona godności człowieka w prawie Unii Europejskiej a konstytucyjne granice przekazywania kompetencji państwa”. *Przegląd Sejmowy* 2(85): 61–92.
- Complak, Krystian. 1998. „Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji”. *Przegląd Sejmowy* 5: 41–51.
- Complak, Krystian. 2017. „Godność nie jest dobra na wszystko. Propozycja uporządkowania materii”. W *Minikomentarz dla MaksiProfesora. Księga Jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*. Red. Marek Zubik. 238–245. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Chmielarz-Grochal, Anna. Sułkowski, Jarosław. 2021. „O potrzebie świadomej konstytucjonalizacji statusu zwierząt”. *Państwo i Prawo* 9: 3–23.
- Chyrowicz, Barbara. 2018. „Etyka a możliwości współczesnej medycyny”. W *Instytucje prawa medycznego*. Tom I. Red. Marek Safjan, Leszek Bosek. 77–232. Warszawa: C.H.Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN.
- Dercz, Maciej. 2020. „Definicje zdrowia publicznego”. W *System Prawa Medycznego*. Tom 3. *Organizacja systemu ochrony zdrowia*. Red. Dobrochna Bach-Golecka, Rafał Stankiewicz. 1071–1106. Warszawa: C.H.Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN.
- Domaradzki, Jan. 2013. „O definicjach zdrowia i choroby”. *Folia Medica Lodziensia*, 40(1): 5–29.
- Doroszewski, Witold. Red. 1960. *Słownik Języka Polskiego*. Tom II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Doroszewski, Witold. Red. 1968. *Słownik Języka Polskiego*. Tom X. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Duniewska, Zofia. 2005. „Polisemia godności w terminologii prawnej”, *Studia Prawno-Ekonomiczne* LXXI: 9–27.
- Fundowicz, Sławomir. 2003. „Człowiek i administracja publiczna”. W *Prawo i godność. Księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Wojciecha Łączkowskiego*. Red. Sławomir Fundowicz, Ferdynand Rymarz, Andrzej Gomułowicz. 97–108. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Glensk, Joachim. Glensk, Czesława. Wyb. i opr. 1996. *Myszę więc jestem. Aforyzmy, maksymy, sentencje*. Komorów: Antyk 1996.
- Granat, Mirosław. 2014. „Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i norma prawna”. *Państwo i Prawo* 8: 3–20.
- Jasudowicz, Tadeusz. 2005. „Prawo do zdrowia”. W Bożena Gronowska, Tadeusz Jasudowicz, Michał Balcerzak, Maciej Lubiszewski, Rafał Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa.
- Kant, Immanuel. 1971. *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Przeł. Mściśław Wartenberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalska, Samanta. 2022. „Koncepcja godności roślin w ochronie środowiska i bezpieczeństwie ekologicznym”. *Studia Prawnoustrojowe* 55: 117–129.
- Kowalski, Grzegorz. 2012. „Ochrona godności po śmierci człowieka (wybrane zagadnienia prawne)”. W *Normatywny wymiar godności człowieka* Red. Wojciech Lis, Adam Balicki. 233–263. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lipowicz, Irena. 2012. „Godność ludzka w świetle prawa administracyjnego”. *Przegląd filozoficzno-literacki* 1–2: 101–115.
- Malinowski, Andrzej. 2014. „O zdrowiu w perspektywie historycznej i antropologicznej”. *Rocznik Lubelski* 40(2): 305–318.
- Mazurek, Franciszek Janusz. 1993. „Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna”. *Roczniki Nauk Społecznych* XXI(1): 86–99.
- Mazurek, Franciszek Janusz. 2001. *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*. Lublin: KUL.
- Nawrot, Oktawian. 2004. „Istota ludzka czy osoba? Status nasciturusa na gruncie Europejskiej Konwencji Bioetycznej”. *Prawo i Medycyna* 1: 86–99.
- Piechowiak, Marek. 1999. *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Piechowiak, Marek. 2007. „Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelną ideą Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku – osiągnięcia czy zadanie?”. *Przegląd Sejmowy* 4: 65–91.
- Piechowiak, Marek. 2012. *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*. Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego.
- Piechowiak, Marek. 2022. „Wyrażenie «godność» – pojęcie godności – godność. O niektórych teoretycznych aspektach ujęcia godności w Konstytucji RP”. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 6(70): 17–34.
- Pulka, Zbigniew. 2018. „Godność człowieka – właściwość autonomiczna czy heteronomiczna”, *Krytyka Prawa* 10(2): 594–621.
- Rabiega, Agnieszka. 2009. *Ochrona życia i zdrowia ludzkiego w działaniach podmiotów administrujących w sferze opieki zdrowotnej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Spaemann, Robert. 2007. *Przedmowa, IX–X*. W Eduard Picker, *Godność człowieka a życie ludzkie. Rozbrat dwóch fundamentalnych wartości jako wyraz narastającej relatywizacji człowieka. Ze wstępem Roberta Spaemanna*, przeł. Jarosław Merecki. IX–XI. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Sygit, Marian. 2017. *Zdrowie publiczne*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Troszkiewicz, Piotr. 1995. „W poszukiwaniu definicji śmierci”. *Studia Philosophiae Christianae* 31(2): 131–145.

- Tykwińska-Rutkowska, Dominika. 2014. „Ochrona życia i zdrowia człowieka w prawie administracyjnym (Przyczynek do dyskusji)”. W *Dobra chronione w prawie administracyjnym*. Red. Zofia Duniewska. 75–83. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wegner-Kowalska, Joanna. 2005. „Zdrowie człowieka jako przedmiot ochrony prawa administracyjnego”. W *Dobra chronione w prawie administracyjnym*. Red. Zofia Duniewska. 85–96. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wiśniewski, Piotr. 2012. Ochrona godności człowieka w prawie Unii Europejskiej przed i po wejściu w życie Traktatu Lizbońskiego. Zarys Problematyki. W *Normatywny wymiar godności człowieka*. 265–283. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Włodarczyk, Cezary Włodzimierz. 2007. *Zdrowie publiczne w perspektywie międzynarodowej. Wybrane problemy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zdyb, Marian. 2017. Standardy służby publicznej. Uwagi ogólne. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia* LXIV(2), sectio G: 9–17.

Akty prawne

- Konstytucja z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzu i chowaniu zmarłych (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1947).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1657 ze zm.).
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 633).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zdrowiu publicznym (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1608).